

הרב יהודה זולדן, באר יהודה – סוכה, עמ' 459-470

שיעור לד

שמחת בית השואבה

(סוכה נ ע"א – נא ע"ב)

א. מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו

ב. מטרת השמחה

1. רש"י: הכנה לניסוך המים

2. רמב"ם: הכנה למצוות ארבעת המינים

א. מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו

במשנה (מב ע"ב), נזכרו מצוות שמקיימים בחג הסוכות, ובכמה ימים מימי החג מקיימים את המצוות הללו:

לולב וערבה – ששה ושבעה, ההלל והשמחה – שמונה. סוכה וניסוך המים – שבעה. החליל – חמשה וששה.

במשניות שבהמשך הפרק, מתוארות ומפורטות אופי קיום המצוות הללו. במשניות שבתחילת הפרק הבא (נ ע"א; נא ע"א-ע"ב) מפורט מה הכוונה בנוגע לחליל:

החליל – חמשה וששה. זהו החליל של בית השואבה, שאינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב.

"החליל – חמישה וששה", כשיום טוב הראשון של החג חל בשבת, חיללו בחליל בששת ימי חול המועד, וכשיום טוב הראשון חל בימי חול, לא היו מחללים בשבת וביום טוב, וחיללו בחליל רק בחמשת הימים של חול המועד.

בפועל היו מנגנים בכלים נוספים לא רק בחליל, אך "על שם שחליל קולו נשמע יותר מן האחרים, נקראו כולם על שמו" (ר' עובדיה ברטנורא, משנה סוכה ה, א). בהמשך המשנה מתוארת שמחת בית השואבה:

מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים... מנורות של זהב היו שם, וארבעה ספלים של זהב בראשיהם, וארבעה סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפירחי כהונה, ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל. מבליא מכנסי כהנים ומהמייניהן, מהן היו מפקיעין, ובהן היו מדליקין.

ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה. חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם באבוקות של אור שבידיהן, ואומרים לפניהם דברי שירות ותושבחות.

והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלותים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר, על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה.

ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים, ושני חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו. (הגיעו לקרקע תקעו והריעו ותקעו). היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא ממזרח. הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהן ממזרח למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל

ההיכל ופניהם קדמה, ומשתחווים קדמה לשמש, ואנו ליה עינינו. רבי יהודה אומר: היו שונים ואומרים אנו ליה וליה עינינו.

פרטים נוספים על שמחת בית השואבה נזכרו בתוספתא (ד, ב-ד).¹

ב. מטרת השמחה

1. רש"י: הכנה לניסוך המים

מה מטרת השימוש בחליל ובכלי הנגינה האחרים? רש"י (ד"ה וזהו חליל, וד"ה בית) הסביר: "שהיו מחללין לרבות [=להרבות] שמחה לבית השואבה. בית השואבה – כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים". רש"י (ד"ה שעליהן הלווים עומדין) כתב שהלוויים היו עומדים על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, וזה מקומם הייחודי לכבוד שמחת בית השואבה, "אבל דוכן לשיר הקרבן, אצל המזבח היה", אמנם הלוויים הם ששרים, אך אין זה במסגרת תפקידי הלוויים לשיר על הקרבנות.² במשניות (מח ע"א-ע"ב) מתוארות פעולות שיש לעשות במצוות ניסוך המים. על כך נאמר בגמ' (שם מח ע"ב):

מנא הני מילי? אמר רב עינא: דאמר קרא "ושאבתם מים בששון [ממעני הישועה]" (ישעיהו יב, ג).

דברי רב עינא נזכרו שוב בעקבות דברי משנתנו (נ ע"א-ע"ב) בה נאמר ש"החליל – חמשה וששה":

גמרא. איתמר, רב יהודה ורב עינא. חד תני: שואבה, וחד תני: חשובה.

אמר מר זוטרא: מאן דתני שואבה לא משתבש, ומאן דתני חשובה לא משתבש.

מאן דתני שואבה לא משתבש – דכתיב "ושאבתם מים בששון".

ומאן דתני חשובה לא משתבש – דאמר רב נחמן: מצוה חשובה היא, ובאה מששת ימי בראשית.

רש"י הסביר את דברי רב עינא (נ ע"א ד"ה בית השואבה), וחזר על דבריו: "כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים, כדמפרש 'ושאבתם מים בששון'". גם את דברי רב יהודה הסביר רש"י (נ ע"ב ד"ה מששת ימי בראשית) בהקשר לניסוך המים: "דאמרן לעיל: שיתין נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים".³ רב יהודה ורב עינא "סבי דפומבדיתא" (סנהדרין יז ע"ב), חלקו מה הנוסח הנכון, אך לפי שניהם שמחת בית השואבה במקדש היא בשל ניסוך המים.

בסוכות היו מנסכים במים במשך שבועת הימים, אך את השמחה באמצעות החליל וכלי הנגינה, היו מקיימים חמישה או שישה ימים, כי לא היו מחללים בחליל בשבת וביום טוב. בגמרא צוינה דעתו של ר' יוסי בר יהודה שחלק על חכמים במשנה, ולפיו החליל דוחה שבת. רבי ירמיה בר אבא הסביר את מחלוקת ר' יוסי בר יהודה וחכמים:

1 שמחת בית השואבה קוימה רק בבית המקדש. במהלך הדורות הנהיגו בקהילות ישראל לקיים "זכר לשמחת בית השואבה". בהרחבה בספרי "תולדות המנהג לזכר שמחת בית השואבה", מועדי יהודה וישראל, עמ' 158-169.

2 בהרחבה בשיעור לג: שיר בביכורים.

3 במקומות נוספים קישר רש"י בין שמחת בית השואבה לניסוך המים. בגמ' (מב ע"ב רש"י ד"ה החליל): "שמחת בית השואבה היו שמחים בחג, לכבוד שאיבת ניסוך המים, ומחללים בחלילים ובכנורות". בגמ' (מח ע"א) נאמר במשנה שבועת ניסוך המים "תקעו והריעו" רש"י (ד"ה תקעו והריעו) כתב: "משום שמחה, דכתיב (ישעיהו יב) 'ושאבתם מים בששון'". בגמ' (נה ע"א) נאמר ששיר של יום במקדש ביום הראשון של חול המועד היה "הבו לה' בני אלים" (תהילים כט), ורש"י (ד"ה אומרים) הסביר: "כל המזמור על שם שהיום תחלת שמחת בית השואבה – דהיינו 'כבוד ועוז' (תהילים שם א), ובאותו מזמור 'קול ה' על המים' (שם ג) – על שם ניסוך המים". כדברי רש"י כתבו גם: המאירי שבת כא ע"א, וסוכה מב ע"ב; שיטה לא נודע למי, קידושין נד ע"א.

דרכי יוסי בר יהודה סבר: שמחה יתירה נמי דוחה את השבת, ורבנן סברי: שמחה יתירה אינה דוחה את השבת.

יש לציין שרש"י (נ"ב ד"ה אבל) גרס בגמרא את הביטוי "שמחה יתירה" כשהסביר את מחלוקת ר' יוסי בר יהודה וחכמים ע"פ רב יוסף. השמחה היתרה לפי רש"י היא:

אבל שיר של שואבה – שהיה כל הלילה על מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כדקתני במתניתין: והלויים בכנורות ובנבלים... שמחה יתירה היא... לחבב את המצות...

לפי רש"י השמחה היתרה באה לידי ביטוי בנגינה במהלך הלילה למעט ליל שבת וליל יום טוב, ובכל מה שתואר במשנה לקראת ניסוך המים, על מנת לחבב המצוות.

רש"י (שבת כא ע"א ד"ה שמחת בית השואבה שאני) ציין ששמחה זו "לאו דאורייתא היא". לפיו, חכמים קבעו לשמוח באופן מיוחד לקראת מצות ניסוך המים.⁴

נראה שגם התוספות (שבת כא ע"א ד"ה שמחת בית השואבה) ראו את השמחה כהכנה למצוות ניסוך המים. התוספות דנו בשאלה מה המקור להיתר לעשות פתילות מבלאי בגדי כהונה? וכתבו "דהואיל ולכבוד הקרבן היו עושין דכתיב 'ושאבתם מים בששון' (ישעיה יב) צורך קרבן חשוב ליה".

2. רמב"ם: הכנה למצוות ארבעת המינים

לפי הרמב"ם שמחת בית השואבה היא חלק ממצוות ארבעת המינים. הרמב"ם (הל' סוכה ז, יג) הזכיר את הפסוק "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ) כמקור לכך שבבית המקדש נוטלים ארבעה מינים במשך כל ימי החג. כך כתב גם בפירושו המשנה (ד, ב):

הלולב נטילתו חובה מן התורה ביום ראשון בכל העולם, ונטילתו כל שבעה חובה במקדש בלבד, לפי שזהו כונת הכתוב "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים".⁵

נראה שהרמב"ם התבסס על מדרש ההלכה (ספרא, אמור פרשה יב פרק טז אות ט):

"ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים", ולא בגבולים כל שבעה.⁶

במה באה לידי ביטוי השמחה במקדש בעת נטילת ארבעת המינים? הרמב"ם (הל' לולב ח, יב-יד) תיאר את השמחה במקדש בסוכות והזכיר שוב את אותו הפסוק:

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" (ויקרא כג, מ). וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון. וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה.

4 הראי"ה קוק, ציין מספר פעמים את הערך והחשיבות של ההכנות לקראת מצווה משמחת בית השואבה שתכליתה היא ניסוך המים: אגרות הראיה, ד, עמ' רנו-רנז [אגרת א'שלה]; שמועות ראיה – בראשית (מהדורת תשל"ג), עמ' קלז; עוד בשם הראי"ה קוק: הרב משה צבי נריה, מועדי הראי"ה, עמ' קי, קנה; "בית השואבה – שמשם שואבין רוח הקדש", ענבי פתחיה, עמ' 106-108.

5 דברים דומים כתב הריטב"א (כט ע"ב): "לולב הגזול והיבש פסול. פי' ארבעת מינין שבלולב הם במקדש שבעת ימים כדכתיב 'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים' והיינו לשמוח לפני ה' במקדש כל שבעת ימי החג בד' מינין הכתובים בראש הפסוק. ובשאר מקומות בין בגבולין בין בחו"ל אינם אלא יום אחד מן התורה כדכתיב 'ולקחתם לכם ביום הראשון' ושאר ימים מצותן מדברי סופרים, כדתנן (לק' מ"א א') 'בראשונה היה לולב ניטל במקדש שבעה ובמדינה יום אחד התקין ריב"ז שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש".

6 רש"י (מא ע"א ד"ה במקדש שבעה) הזכיר מדרש הלכה זה, כשנימק מדוע נוטלים ארבעת המינים במקדש במשך שבעה ימים.

על אף הפירוט הרב, הרמב"ם לא הזכיר בהלכות אלו ובכל הלכות לולב את הביטוי "שמחת בית השואבה". את הלכות ניסוך המים כתב הרמב"ם במקום אחר (הל' תמידין ומוספין י, ו-י), וגם שם הוא לא הזכיר את הביטוי: "שמחת בית השואבה", ולא תיאר פעולות של שמחה בהקשר של ניסוך המים. הרמב"ם הזכיר את הביטוי "שמחת בית השואבה" במשנה תורה פעם אחת (הל' כלי המקדש ח, ו): "מכנסי כהנים הדיוטים שבלו ואבנטיהם היו עושין מהן פתילות ומדליקין בהן במקדש בשמחת בית השואבה". הרמב"ם לא תיאר את השמחה בסוכות במקדש במסגרת הלכות יום טוב (ו, יז-כא) שם הוא עסק בהלכות שמחת החג, וכן לא עסק בזה בהלכות חגיגה (פרקים א-ב) בקרבן שמחה.⁷

הרמב"ם תיאר את השמחה במקדש בהל' לולב (פרק ח) בפרק בו הוא עסק בהלכות ארבעת המינים, ומכאן שלפיו, השמחה היתרה בלילה בבית המקדש היא חלק ממצוות ארבעת המינים. בחליל ניגנו חמישה או שישה ימים, אך המצווה לשמוח בנטילת ארבעת המינים במקדש היא במשך כל שבעת הימים. חכמים הרחיבו את מצוות השמחה בימי חול המועד ללילות שלפני, כדי להרבות בשמחה. התיאור של הרמב"ם לשמחת בית השואבה שונה בפרטים מרכזיים ממה שכתוב במשנה, בתוספתא, ובגמרא בבבלי. את הביטוי "בית השואבה" פירש הרמב"ם (פירוש המשנה ה, א):

ובית השואבה, שם המקום שהיו מתקנים לשמחה ולזמר, וקראוהו בשם זה כמו שנאמר: "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה" (ישעיהו יב, ג).

בית השואבה זה כינוי למקום בו התקיימה השמחה במקדש, והמקום נקרא כך בשל התוכן של השמחה, שאיבה מרוח הקדש.⁸

הרמב"ם (ספר המצוות, מצוות עשה נד; [ספר החינוך מצווה תפח]) כתב עוד על שמחת בית השואבה, כשהכליל שמחה זו בביאור המצווה "ושמחת בחגך" (דברים טז, יד). הפסוק "ושמחת בחגך" עוסק בשמחה בחג סוכות (שם יג), ממנו למדו חכמים (חגיגה ח ע"ב) שיש מצווה לשמוח בכל הרגלים:

שצונו לשמוח ברגלים והוא אמרו יתעלה "ושמחת בחגך". והיא המצוה השלישית מן השלש מצוות הנוהגות ברגל. והענין הראשון הרמוז אליו בצווי הזה הוא שיקריב קרבן שלמים על כל פנים... וכולל באמרו "ושמחת בחגך" מה שאמרו גם כן שמח בכל מיני שמחה. ומזה לאכול בשר בימים טובים

7 מספר אחרונים כתבו על כך שהרמב"ם הפריד בין הלכות ניסוך המים לבין שמחת בית השואבה, ושהרמב"ם קישר את שמחת בית השואבה לחג, או לארבעת המינים: הרב ירוחם פישל פערלא, ספר המצוות לרב סעדיה גאון, חלק ג מילואים, סי' ה, עמ' רלג-רלז; רבי יששכר שלמה טייכטל ה"ד, משנה שכיר – חג הסוכות, ביאורי מקראות בספר נחמיה, עמ' 278-279; הרב שאול חנה קוק, עיונים ומחקרים, ב, עמ' 33-35; הרב מנחם מנדל שניאורסון, חידושים וביאורים בש"ס, סי' יט; הרב אריה פומרנצ'ק, עמק ברכה, עמ' קט-קי; הרב שלמה גורן, "מצות השמחה בחג הסוכות", תורת המועדים, עמ' 115-126; הרב משה צבי נריה, "בית השואבה – שמשם שואבין רוח הקדש", ענבי פתחיה, עמ' 106-108; הרב מנחם סליי, "שמחת בית השואבה", תחומין, ב, עמ' 148-161.

8 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצ"ב (העמק דבר, דברים טז, טו) הסביר את הערך המיוחד שיהיה בשמחה באמצעות מחול, על בסיס המדרש (ויקרא רבה פרשה ל, ב): "שובע שמחות" (תהילים טז, יא) אל תהי קורא כן אלא שבע שמחות. אלו שבע מצוות שבחג, ואלו הן: ד' מינין שבלולב, וסוכה, חגיגה, ושמחה. אם שמחה למה חגיגה ואם חגיגה למה שמחה? אמר ר' אבין: משל לשנים שנכנסו אצל הדיין, ולית אנן ידעין מאן הוא נוצח. אלא מאן דנסב באיין בידיה, אנן ידעין דהוא נצוחי. כך ישראל ואומות העולם באין ומקטרגים לפני הקדוש ברוך הוא בראש השנה, ולית אנן ידעין מאן נצח, אלא במה שישאל יוצאין מלפני הקדוש ברוך הוא ולולביהן ואתרוגיהן בידן, אנו יודעין דישאל אינון נצוחי. לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם 'ולקחתם לכם ביום הראשון'. ופירשו המפרשים חגיגה היינו קרבן חגיגה, ונתקשו בפ' הקושיא אם חגיגה למה שמחה כו' וגם בפירוש הישוב, ולי נראה שאין הפירוש קרבן חגיגה דאם כן אמאי לא חשיב ראייה גם כן? אלא פירוש חגיגה היינו ריקודים, וזהו דמקשה למאי נצטוונו על שמחה וחגיגה הרי היינו הך, ומשני דהוא אות על הניצוח כמו לולב שמורה על הניצוח. ומעתה ניחא דכתיב תרי מצוות עשה, דמצוות ריקוד אינו מצד שמחה כדרך השמחה שמביאה לידי ריקוד, אלא ריקוד הוא לאות על הניצוח, ואם כן אפשר דאפילו אינו שמח בלב, מכל מקום מצוה לרקד". התוספות יום טוב (ראש השנה א, ב) כתב על האמור במשנה "בחג נידונין על המים" – "והא דמיחד שם חג לסוכות, טפי מפסח ועצרת. [וכן במשנה: ביכורים א, ו; שקלים ג, א; נדרים ז, ט; בכורות ט, ה] ואף על פי ששלשתן בשם חגים נקראו בכתוב. מ"מ מלת חג הנחתו הראשונה על המחול והריקוד. ... וטיפוח לשמחה, ובסוכות היתה שמחה יתירה של בית השואבה. לפיכך ראוי הוא להקרא ביחוד בשם חג. ומפני כן אומרים בו בתפלה 'זמן שמחתנו'."

ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים. ולשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה, זה כולו נכנס תחת אמרו "ושמחת בחגך".

הרמב"ם כתב שיש מספר מרכיבים לשמחה בחג, ובתוכם הוא הכליל גם את שמחת בית השואבה, שלפי דברינו היא הכנה לקראת מצוות נטילת ארבעת המינים. נראה שהרמב"ם ביסס את דבריו בהל' לולב על האמור בירושלמי (ג, יא):

כתיב "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים". אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר... חברייא בעון קומי ר' יונה: היך מה דאת אמר "והקרבתם אשה לה" שבעת ימים" (ויקרא כג, ח) [בנוגע לקרבנות בחג הפסח] אין שבעה בלא שבת. ודכוותה "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים", אין שבעה בלא שבת. אמר לון: שנייא הוא דכתיב "ולקחתם לכם ביום הראשון" (שם מ), חלק הראשון מהן. מעתה במקדש ידחה בגבולין לא ידחה? אמר רבי יונה: אילו הוה כתיב "ולקחתם לפני ה' אלוהיכם" הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה, אלא "ולקחתם לכם" מכל מקום, "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" בירושלם.

ר' יונה לימד שהשמחה במקדש היא על ארבעת המינים כנאמר בפסוק: "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים", ור' יונה הוא זה שלימד מאותו הפסוק גם על השמחה הגדולה במקדש שכונתה בית השואבה, שהביאה להשיג רוח הקודש. כך נאמר עוד בירושלמי (ה, א):

אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה? שמשם שואבים רוח הקודש, על שם "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה"⁹. אמר רבי יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית שואבה, ושרת עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח. מה טעמא? "והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלקים" (מלכים ב, ג, ה).

ר' יהושע בן לוי שהיה אמורא בארץ ישראל ציין את אותו פסוק שאמר רב עינא האמורא הבבלי (מח ע"ב). אלא שהדגיש בדבריו שעניינה של שמחת בית השואבה בבית המקדש, הוא שאיבת רוח הקודש ולא שאיבת מים.¹⁰ ר' יונה לימד שיונה הנביא זכה לקבל רוח הקודש לנבואה בשמחת בית השואבה. כאמור לעיל בגמרא (נא ע"א) נזכר הביטוי "שמחה יתירה" וגם הרמב"ם פתח את ההלכות של שמחת בית השואבה וכתב (הל' לולב ח, יב): "אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה". בהמשך תיאר הרמב"ם את השמחה בהלכות לולב (ח, יג-טו). נעניין בפרטי ההלכות (שם יג-יד):

יג. והיאך היתה שמחה זו? החליל מכה ומנגנין בכנור ובנבלים ובמצלתיים, וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה בפה, ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע ואומרים דברי שיר ותושבחות. ושמחה זו אינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. יד. מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע.

9 כך נדרש גם בבראשית רבה, פרשה ע, ח; רות רבה, פרשה ד ד"ה ושתי: "ששם היו שואבין [רוח הקודש] וחכמה ותורה לעולם".

10 התוס' (נ ע"ב ד"ה חד) הזכירו את דברי הירושלמי (ה, א) שציינו לעיל, בהקשר למ"ד שואבה – רב עינא. המהרש"א (חידושי אגדות שם) כתב שאין מחלוקת בין התלמודים. גם לפי הירושלמי הכוונה היא "ושאבתם רוח הקודש ע"י ניסוך מים שהיה בששון, דרוח הקודש בא מתוך שמחה". אך כאמור אין אזכור כלל בירושלמי בהלכה זו למצוות ניסוך המים, וכן דרשת הפסוק "ושאבתם בששון" נאמרה ע"י שני אמוראים שונים.

הרמב"ם תיאר את השמחה הכללית (הל' יג), וכתב שהכול היו שותפים בשמחה זו. כל אחד היה מנגן בכלי הנגינה שהוא ידע לנגן בו, ורקד כפי שהוא ידע, ועוד. הרמב"ם הדגיש פעמיים: "וכל אחד ואחד... שהוא יודע... ומי שיודע... כל אחד ואחד כמו שיודע, ואומרים...". הפניה היא לכל העם ובלשון זכר – לגברים בלבד.¹¹ הרמב"ם ראה בשמחה זו שמחת מצווה כחלק ממצוות נטילת ארבעת המינים ולכן הכול שותפים בה בניגון ובשירה. הכול חייבים במצוות ארבעת המינים, ואשר על כן הכול חייבים בשמחה.¹² בהלכה הבאה (הל' יד) כתב הרמב"ם ש"מצוה להרבות בשמחה זו". הריבוי היה בא לידי ביטוי בכך שרק גדולי החכמים – ראשי הישיבות והסנהדרין, חסידים זקנים ואנשי מעשה היו רוקדים ומנגנים. "אבל העם – האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמוע". "העם" האנשים הפשוטים שהם אינם מהחכמים וראשי הישיבות והסנהדרין, וכן גם הנשים, לא היו משתתפים באופן פעיל, רק רואים ושומעים. במשנה נזכר ש"חסידים ואנשי מעשה היו מרקדין בפניהם" (נא ע"א; תוספתא ד, ב) ואילו הרמב"ם הוסיף "גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין" שהם אלו שהיו רוקדים. בדבריו אלו רמז על הנהגותיהם של הלל, רבן שמעון בן גמליאל ור' יהושע בן חנניה בשמחת בית השואבה (תוספתא ד, ג-ה).¹³ בעוד שבמשנה (נא ע"ב [ובקצרה בתוספתא ד, ז]) נאמר שהלויים הם אלו שמנגנים בכלי שיר:

והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלות ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים שעליהן ליום עומדין בכלי שיר ואומרים שירה.

כמו כן לא נזכר במשנה ובתוספתא שאחרים היו מנגנים. הרמב"ם כאמור הדגיש מספר פעמים שכל מי שיודע לנגן ולשיר היה עושה זאת.

סיכום דברי הרמב"ם: ה"שמחה היתירה" במקדש באה לידי ביטוי בכמה אופנים. מלאחר הקרבת קרבן תמיד של בין הערביים היו שמחים עד עלות השחר; הכול היו שותפים במצווה זו בכלי נגינה, שיר וריקוד, ואמירת שירות ותשבחות. הריבוי בשמחה זו היה ע"י חכמי ישראל, ראשי הישיבות והסנהדרין, חסידים, זקנים ואנשי מעשה שהיו שמחים באופן מיוחד. השמחה היא לקראת נטילת ארבעת המינים בבוקר. הסבר זה לדברי הרמב"ם שונה מהסברו של הרב יוסף דב סולובייצ'יק (רשימות שיעורים – סוכה, עמ' רסח), לפיו:

הרמב"ם אינו מזכיר את שאיבת וניסוך המים בין הלכות שמחת בית השואבה, ואת דיני שמחת בית השואבה אינו מביא בהל' תמידין אלא בהל' לולב, ומביא כמקור לשמחת בית השואבה את הפסוק "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" דקאי אשמחת הרגל דסוכות, ומוכח שלרמב"ם עיקר השמחה דשמחת בית השואבה שייכת לשמחת הרגל ולא לשאיבת וניסוך המים.

11 הרב יעקב אריאל ("זה אלי ואנוהו", אסיף, ד, עמ' 103-109) כתב שנשים חייבות בשמחה, ולכן אם אישה עלתה למקדש היא חייבת בשמחה לפני ה' במקדש, ואם כן ראוי שתיטול לולב בשעת ההלל. זו הסיבה שתיקנו גזוטרם בשמחת בית השואבה כדי לשתף את הנשים כי מצווה זו היא המשך של מצוות לולב. לפיו, זה אולי המקור למנהגן של נשים ספרדיות בירושלים ליטול לולב בברכה זכר למקדש (עיין ברכי יוסף, סי' תרנד, אות ב; הגר"ע יוסף, יביע אומר, א"ח, סי' לט-מב שחלק על כך, אך את המנהג אין להכחיש). כאמור לעיל נשים אמנם נכחו בשמחה במקדש שהתקיימה בעזרת נשים, אך לא היו שותפות בשמחה עצמה.

12 לפי הריטב"א (נג ע"א) רק גדולים וחסידים השתתפו בשמחת בית השואבה "והיו יודע שכל השמחה היתירה היתה בהלל ולהודות לה' על הטובה שעשה לישראל להשרות שכנתו בתוכנו וגם כנגד העוה"ב הנתון לצדיקים, ולפיכך לא היה אלא על ידי גדולים וחסידים שלא יראה כקלות ראש וכשמחת בחורים".

13 ע"פ הרמב"ם מדוע רק אותם גדולי ישראל מקיימים מצוה זו? מו"ר הרב אברהם אלקנה שפירא (מורשה - שיחות למועדים, עמ' נא-רנב), הסביר ע"פ דברי הרמב"ם (הל' תשובה י, א-ב) שכתב שדרגת עובד ה' מאהבה היא כשעושה מפני האמת, וזו דרגה שזוכים לה חכמים בלבד. מי שעובד את ה' מיראה, אין זו מעלת חכמים. שמחת בית השואבה היא שמחה הנובעת מאהבת ה' והיא מסורה לחכמים מפני שעל פי הדעת של האדם תהיה אהבת ה'. חג סוכות הוא זמן שמחתנו שקשור לדרגת עבודת ה' מאהבה.

עוד כתב (שם עמ' רסט):

בתורה נמצאים שני פסוקים המצווים על שמחה בסוכות: (א) "ושמחת בחגך"; (ב) "ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים", וכל אחד מלמד על קיומים אחרים בשמחת הרגל:
 [א] מצות השמחה מ"ושמחת בחגך" מקיימים ע"י אכילת שלמים ובשר וע"י שתיית יין, עיין ברמב"ם (פ"ו מ"ט הל"ז). אמנם מצות השמחה של "ושמחתם לפני ה' אלקיכם" מקיימים דוקא ע"י שירות ותשבחות.
 [ב] ועוד דבר: מצות "ושמחת בחגך" מקיימים בכל אתר ואתר. מאידך, מצות "ושמחתם לפני ה' אלקיכם..." מקיימים דוקא במקום בית המקדש.
 [ג] ועוד, כל אדם מישראל מקיים את המצוה של "ושמחת בחגך", ולעומת זאת מצות "ושמחתם" מתקיימת דוקא ע"י גדולי חכמי ישראל, חסידים, זקנים ואנשי מעשה.
 [ד] ולאחרונה, מצות "ושמחת בחגך" מקיימים בין ביום ובין בלילה, אבל המצוה של "ושמחתם לפני ה' אלקיכם" מקיימים רק בלילה. (וקצת צ"ע מדוע דוקא בלילה ולא ביום א). לפי"ז יתכן שלשם כך נקראת שמחה זו שמחה חשובה כי בשמחה זו משתתפים דוקא אנשים חשובים – הגדולים ואנשי המעשה, החשובים בישראל.¹⁴

לדברינו, הרמב"ם ראה ב"שמחה היתירה" במקדש בסוכות חלק ממצוות ארבעת המינים במקדש. אמנם אי אפשר לשמוח בשמחה היתירה בליל שבת ובליל יום טוב, אך בשאר הימים השמחה קשורה לארבעת המינים. היא קשורה לשמחת הרגל אך היא ממוקדת בארבעת המינים. "ושמחת בחגך" זו מצווה שיש לה הרבה פרטים. ולהלן התייחסות לחלק מדברי הר"ד סולובייצ'ק:

[א] "ושמחת בחגך" מתקיימת באכילת שלמים, בשר ויין, אך גם "לשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה (נ ע"א – נג ע"ב). זה כולו נכנס תחת אמרו 'ושמחת בחגך'" (ספר המצוות, עשה נד).

[ב] המצווה "ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים" היא רק בבית המקדש, כפשוטו של הפסוק. אך כאמור לעיל [א] כל מה שקשור לשמחה במשך שבעה ימים במקדש נכלל תחת הוראת הפסוק "ושמחת בחגך".

[ג] "ושמחתם" המצווה מתקיימת ע"י כל אחד ואחד. "וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה בפה, ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע ואומרים דברי שיר ותושבחות" (רמב"ם הל' לולב, ח, יג-יד). אך הייתה תוספת מיוחדת לגדולי ישראל לחכמים ולזקנים במצווה זו, ובזה היה ריבוי שמחה.¹⁵

[ד] אכן המצווה העיקרית של "ושמחתם לפני ה' אלקיכם" הייתה מתקיימת רק ביום במסגרת נטילת ארבעת המינים, אבל את ההכנות למצווה זו, כחלק מהמצווה כוללת של "ושמחת בחגך" היו מקיימים בלילה. הוכחה נוספת לכך שהכול היו שותפים בשמחה, היא מההלכה הבאה ברמב"ם (הל' טו) שמסיימת את הלכות לולב:

14 ראה שם עמ' רסט-רעה; ובהערות תלמידים עמ' שו-שז.

15 גם כשרק חלק מהעם מקיים מצווה, יש לראות זאת כקיום מצווה של הכלל. בהקשר למצוות השמחה בשמונת ימי חג הסוכות, שאלה הגמרא (ירושלמי סוכה ד, ה) אם חל יום טוב ראשון בשבת לא מקריבים בו שלמי שמחה, והתשובה: "אמר רבי יוסה: קיימה רב אבודמי נחותה בכהנים ובשעיר". הכהנים היו אוכלים את שעיר החטאת של הציבור ובזה היו מקיימים מצוות שמחה גם ביום טוב ראשון שחל בשבת. אמנם בבבלי (פסחים עא ע"א) נדחה הסבר הזה.

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב" (דברים כח, מז).

לו רק חכמי ישראל והאישים הנוספים שנזכרו היו מצווים בשמחה זו, לא היה הרמב"ם כותב על חובת השמחה של כל אדם בעת שהוא מקיים מצוות. מכאן שהכול שמחים במצווה זו. בהמשך ההלכה כתב הרמב"ם בנוגע למנהיגים ובעלי תפקידים:

וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר "אל תתהדר לפני מלך" (משלי כה, ו). וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול המכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר "ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני" (שמואל ב, ו, כב), ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'" (שם טז).

הרמב"ם למד מדברי שלמה המלך, ומהנהגותיו של אביו – דוד המלך, על החובה והמעלה המיוחדת של מלך וכל מנהיג אחר, ששמח באופן מיוחד לפני ה'. כך גם בשמחת בית השואבה, כשגדולי התנאים רקדו באופן מיוחד לפני ה'.